

821.111(73)

Arzu Hacıyeva
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Həsən Əliyev, 135
arxiv88@mail.ru

ABŞ MULTİKULTURAL ƏDƏBİ MÜHİTİNDƏ XALİD HÜSEYİNİ FENOMENİ

Açar sözlər: *multikulturalizm, mühacir ədəbiyyatı, milli identiklik.*

Key words: *multiculturalism, immigrant literature, national identification.*

Ключевые слова: *мультикультурализм, иммигрантская литература, национальная идентификация.*

Ötən əsrlərdə olduğu kimi, yaşadığımız əsrdə də ABŞ ədəbiyyatı dünyaya ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutmaqdadır. Ölkənin etnik cəhətdən çoxmillətli və rəngarəng təşkili ilə əlaqədar olaraq müasir ABŞ ədəbiyyatı multikulturalizm, mühacir ədəbiyyatı, çoxsaylı yeni ədəbi cərəyanlarını və dəst-xətlərin yaranması ilə xarakterizə olunur. Belə ki, bir çox dünya ölkələrindən gəlmiş insanların yaşadığı bu ölkədə mühacir ədəbiyyatının yaranması labüd hadisə idi. Mühacirlər isə Amerikaya orijinal mədəniyyətləri ilə birlikdə gəlir, bununla da, ev sahibi olan ölkədə assimilyasiya prosesində problemlərlə üzləşir, divergent mədəniyyət, etnik və din sahibi olmaqla yerli insanlarla fərqli olduqlarını başa düşürlər. Bütün bunlara baxmayaraq, onlar qəbul edən ölkədə özlərini inkişaf etdirməli, yaşam və adaptasiya uğrunda həqiqi mücadilə nümayiş etdirməli olurlar.

Multikulturalizm ayrı-ayrı ölkələrdə və bütün dünyada müxtəlif dinlərin və millətlərin nümayəndələrinin mədəni müxtəlifliyinin qorunması, inkişafı və uyğunlaşdırılması, xalqların, dövlətlərin inteqrasiyası məqsədi daşıyır. Multikulturalizm modeli dedikdə mədəni xüsusiyyətlərini və həyat tərzini rəsmi şəkildə ifadə etmək və qorumaq hüququna malik olan müxtəlif etno-mədəni icmaların bir dövlətin sərhədləri daxilində dinc, yanaşı yaşaması başa düşülür.

XX əsrin son onillikləri təbii olaraq yenidən düşünmək, nəticələni ümumiləşdirmək, postmodern şüurunu itirmiş və hələ yeni bir mənə qazanmamış çoxsaylı cəhdlər dövrü idi. Amerika Birləşmiş Ştatlarının mədəniyyətində bu, son şüur və eyni zamanda yeni bir başlanğıc, dönüş nöqtəsi, keçid dövrü, əsasən müxtəliflik və fərqlilik, çoxluq və başqa problemləri yeni-

dən düşünməklə məşğul olan müxtəlif mədəni nəzəriyyələrin və tətbiqlərin sürətli inkişafı ilə əlaqəli oldu. Amerika milli ənənəsində müxtəliflik və fərqliliklə əlaqəli məsələlər, xüsusən də regional, etnik, irqi identifikasiya probleminə xüsusi münasibət digər mədəniyyətlərə nisbətən daha kəskin, güclü pragmatik, ziddiyyətli olduğu üçün hər zaman mühüm rol oynamışdır. Ötən əsrin son illərində multikulturalizm müasir ABŞ mədəniyyətinin əsas amillərindən və atributlarından birinə çevrildi.

ABŞ müxtəlif ölkələrdən olan insanların bu torpaqlarda məskunlaşmasına və öz həyatlarını qurmasına şərait yaratmaqdadır və bu insanlar arasında öz ölkəsini müxtəlif səbəblərdən tərk etməyə məcbur olan yüzlərlə, minlərlə yazıçı vardır. Müxtəlif etnik kimlikli insanlar öz əsərlərini ABŞ ədəbiyyatı vasitəsilə dünyaya çatdırmağa müvəffəq olmuşlar. Onlar burada qarşılıqlı təsir rolunu oynayaraq həmmüəlliflərin mənsub olduqları ölkəni, xalqı dünyaya tanıtmış, həm də müasir ABŞ ədəbiyyatının zənginləşməsinə səbəb olmuşdur.

Mühacirlərin yeni həyata uyğunlaşarkən müəyyən çətinliklərlə qarşılaşacaqları qaçılmazdır. Yeni bir ölkədə yaşamaq, yeni bir dildə danışmaq, heç tanımadığın insanlarla ünsiyyətdə olmaq və bütün bunların fonunda öz yaradıcılığınə davam etmək yazıçı üçün ikiqat çətin və məsuliyyətli bir iş olub ABŞ multikultural ədəbiyyatında da özünü qabarq şəkildə göstərmişdir. 1960-cı illərin ortalarında immiqrasiya məhdudiyətlərinin dramatik şəkildə azalması mühacir ədəbiyyatının daha da dirçəl-məsinə, 20-ci əsrin son rübünün zəngin çoxmədəniyyətli yazılarına zəmin yaratdı. Bu zaman xüsusilə yəhudi müəllifləri ABŞ-a mühacirət edərək yaradıcılıqlarını bu ölkədə davam etdirə bilmişdilər. Multikultural ABŞ ədəbiyyatından bəhs edərək əsərləri Türkiyə ədəbiyyatı nümunəsi hesab edilən Türkiyəli Səməd Ağaoğlu, Amerika multikultural ədəbiyyatının rus əsilli nümayəndəsi Bulqakov, Nabokov, afro-amerikalı Toni Morrison, Alis Volker, Ralf Ellison, asiyalı-amerikalı Lois-Ann Yamanaka, Çarlz Yu, avropalı-amerikalı Annie Lanzlotto, David Sedaris kimi yazıçıların adını çəkməyə bəzi bilərik. Mühacirət illərinin yaradıcı şəxsin hansı yaş dövrünə təsadüf etməsi, yeni mühitə onlara olan təsiri, milli-etnik qan yaddaşının multikultural ədəbiyyat nümayəndələrinin yaradıcılığınə müstəsna təsiri vardır.

Bugün mühacir Əfqan-Amerika ədəbiyyatı özünün başlanğıc mərhələsindədir. Səid Əkbər, Məryəm Qüdrət Əsil, Məsudə Sultan, Fəruqə Qəhhari, Tamim Ənsari, Xalid Hüseyni öz ölkələrini tərənnüm edən əfqan əsilli yazıçılar olub Amerika qobelenində yeni simalar hesab edilir. İkinci nəsil əfqan-amerikalı yetkinləri, Amerika və Əfqanıstan arasında yaranmış yeni münasibətlər Amerika ədəbiyyatında yeni janrın yaranacağına qarşıdır [2, s.7].

Şərq ölkələrindən olan nümayəndələrin yaradıcılığı Qərb insanına və eləcə də bütün dünyaya, xüsusilə, maraqlıdır. Müasir dövr mühacir ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri də yeniyetmə yaşlarından bu ölkədə yaşayan, lakin buna baxmayaraq qəlbə hər zaman öz doğma torpağı ilə döyünən əfqan əsilli Xalid Hüseynidir.

Müəllifi olduğu əsərlərin böyük oxucu kütləsinin marağına səbəb olan “ən çox oxunan”, “ən çox satılan” kitablar hesab edilməsi, cəmiyyətin uzun müddət diqqətini çəkən bir çox sosial problemləri dünyaya çatdırması bu gün Xalid Hüseyninin yaradıcılığının araşdırılması, tədqiq edilməsi zərurətini yaratmışdır.

Dünyaca məşhur yazıçı olan Xalid Hüseyni 1965-ci ildə Əfqanıstanın paytaxt şəhəri Kabilə dünyaya gəlmişdir. 1970-ci ildə X.Hüseyni və ailəsi İrana köçmüş, atası Tehrandakı Əfqanıstan səfirliyində çalışmağa başlamışdır. 1973-cü ildə X.Hüseyninin ailəsi Kabilə qayıtsa da, 1976-cı ildə, yazıçının 11 yaşı olarkən atası Fransada, Parisdə işlə təmin edilmiş və ailəsi ilə birgə oraya köçmüşdür. Lakin 1978-ci ilin aprel ayına təsadüf edən Əfqanıstan Xalq Demokratik Partiyasının hakimiyyətinin ələ aldığı Saur İnqilabı səbəbindən ailə Əfqanıstana qayıda bilməmişdir. 1980-ci ildə Sovet-Əfqan müharibəsinin başlamasından qısa müddət sonra Nasser Hüseyni ABŞ-dan siyasi sığınacaq istəmiş və Kaliforniya, San Joseyə yerləşmişdilər. ABŞ-a ilk gəlişində 15 yaşlı X.Hüseyni ingilis dilində danışmağı bacarmır və ümumiyyətlə buraya gəlişini “bir mədəniyyət şoku” və “çox yadlaşma” kimi izah edirdi.

İxtisasca həkim olan əfqan əsilli yazıçı sosial fəaliyyətlə də məşğuldur. Xalid Hüseyni 2006-cı ildə BMT QAK-ın xoşməramlı səfiri təyin edilmiş və evlərini tərk etmək məcburiyyətində qalan milyonlarla insan adına çalışmaq üçün müstəsna bir öhdəlik nümayiş etdirmişdir. Xalid qaçqın olmağın nə olduğunu bildiyi üçün bu kateqoriyadan olan insanlara hələ də bacardığı qədər yardım etməkdədir. X.Hüseyni UNHCR ilə çox səyahət etmiş və Əfqanıstana qayıtdıqdan sonra UNHCR ilə ortaq olan və minlərlə qaçqına cv tikmək üçün vəsait toplayan “The Khaled Hosseini Foundation”ı təsis etmişdir.

Xalid Hüseyni yaradıcılığı 4 əsər ilə xarakterizə olunur. Onlardan birincisi və yazıçıya uğur gətirəni “Çərpələng uçuran” əsəridir ki, burada yazıçı Əfqanıstanın tarixi, etnoqrafiyası, çoxmillətliyi və s. barədə məlumatlar verir, bu xalqlar arasındakı fərqləri, onların münasibətlərini puştun Əmirxan və həzərə qulluqçu Həsən obrazları ilə nəzər diqqətə çatdırır. Əsərdə haqq və həzərə qulluqçu Həsən obrazları ilə nəzər diqqətə çatdırılır. Əsərdə haqq qında danışılan hadisə Kabil şəhərində məşhur çərpələng yarışmasından sonra baş verir, Əmir tərəfindən əsəl edilir. Yazıçı Əfqanıstanda Talibançılar tərəfindən törədilən hadisələri əsərdə qeyd edir: “What mission is that? I

heard myself. Stoning adulterers? Raping children? Flogging women for wearing high heels? Massacring Hazaras? All in the name of Islam? The words spilled suddenly and unexpectedly, came out before I could yank the leash. I wished I could take them back" [5, s.248].

Əsərdə Əfqanıstanda yaşayan çoxsaylı xalqların, xüsusilə, puştun və həzaraların, ölkəsini tərk etməyə məcbur olmuş bütün əfqanların nümayiş etdirdiyi mübarizə ilə Xəlid Hüseyni milli identiklik kimi sosial problemin bədii ədəbiyyatda təcəssümünə nail olmuşdur. Əmir və Həsən heç bir təsirlə dəyişməyən, sabit milli kimliklərə sahibdirlər. Həsən hər şeyi puştunlardan qəbul edir, Əmir isə Amerikada yaşamasına rəğmən milli kimliyini dəyişmir. O, puştun qadını ailə qurur, öz qədim əfqan qürur və şərəfini qoruyub saxlamağa çalışır. O, tam bir əfqan toyu edir, başqa millətdən olan övladı qəbul etmir [5, s.180].

Yazıcının ikinci böyük əsəri "Min möhtəşəm günəş" əsəridir. Roman Əfqanıstanı darmadağın edən müharibənin qurbanı olmuş iki əfqan qadının həyatından bəhs edir. Zəngin bir əfqanın nikahdan kənar, uşaqlıqdan ailə sevgisindən məhrum olmuş qızı Məryəm və ailənin sevimli qızı, maraqlı və rəngarəng həyat arzusunda olan Leylanın həyat hekayəsi əsərin əsas süjet xəttini təşkil edir. Onlar fərqli dünyaların insanı olduğu halda, müharibə onların həyat yolunu birləşdirir. Onlar əsər boyu özləri belə rəqib, rəfiqə, yoxsa bacı olduqlarını dərk edə bilmir, təklikdə despotizmə, amansızlığa qarşı dura bilməyəcəklərini başa düşüb birlikdə mübarizə aparır, ağır sınaqlardan keçirlər. "Min möhtəşəm günəş" ağrısı, sevinci, nəcib məqsədi, sonsuz lütfü ilə oxucu qəlbini rıqqətə gətirən lirik, dramatik romandır.

Üçüncü əsər "Və dağlardan səda gəldi..." əsəridir ki bu əsərin də çox maraqlı məzmunu vardır. 1952-ci ilin Əfqanıstanı... Abdulla və bacısı Pəri ataları və ögey anaları ilə birlikdə kiçik Şadbağ kəndində yaşayır. Ataları Sabur ailəsinə yoxsulluq və sərt qışdan çıxarmaq üçün daim iş axtarışındadır. Elə adı kimi gözəl olan Pəri Abdullanın hər kəsidir. Bacısına qardaşdan çox valideyn olan Abdulla onun uğrunda hətta qurban getməyə hazırdır. O, Pərinin sevdiyi lələyi əldə etmək üçün yeganə ayaqqabılarından da keçməyə razı olur. Onlar hər gecə balaca çarpayıda qol-böyün, ayaqları bir-birinə doluşmuş halda yatırlar. Bir gün bacı-qardaş ataları ilə birlikdə səhralıqdan keçərək Kabilə səfər edir, lakin Pəri və Abdulla onları bir-birindən ayrı salacaq taledən xəbərsizdir.

Bəzən insan ölini xilas etmək üçün bir barmağından keçməli olur. Xəlid Hüseyni nəsilçilər və qitələr aşaraq Kabilə başlayıb, Paris, San Fransisko və Yunan adası Tinos qədər gedib çıxan bir hekayə ilə kimliyimizi və

həyatımızı müəyyən edən bağlılıqlardan bəhs edir. Müəllif əzizlərimizə qarşı rəftarımızı, etdiyimiz seçimlərin nəticələrini və ən yaxın hesab etdiyimiz kimsələrin ən gözəl-nilməz davranışlarını insanın daxilinə nüfuz edən bir müdriklik, dərinlik, uzaq-görənlik və mərhəmətlə araşdırır.

Yazıcı "Dənizin duası" adlı əsəri ilə 2018-ci ildə dünyadakı qaçqınlar üçün daha yaxşı gələcək qurulmasına kömək etmək üçün qazandığı pulları BMT QAK və "The Khaled Hosseini Foundation"a bağışlamışdır. Bu əsər qaçqın həyatı yaşamış insanların ümumi əzabını ifadə etmək üçün qələmə alınan bir əsərdir.

Xəlid Hüseyni yaradıcılığından bəhs edərkən mütləq şəkildə milli identiklik məsələsi qeyd edilməlidir. Milli kimlik, bir insanın mədəni və ya sosial qrupa üzvlüyünə əsaslanan daha geniş bir kontekstdə sosial kimliyini ifadə edir. Milli mənşə əcdadlarımızın hansı milli mənsubiyyətə məxsus olmasındansa, milli identiklik fərdin özünü milli mənsubiyyət baxımından kim hesab etməsidir.[2] Həm ABŞ-ın, həm Əfqanıstanın, həm də Azərbaycanın etnik baxımdan rəngarəng olduğunu nəzərə alsaq, yazıcının yaradıcılığında kiçik milli kimlik məsələsini tədqiq etmək multikultural dəyərlər baxımından aktualdır. Xəlid Hüseyni romanlarında əks olunan təməl məsələlərdən biri məhz etnik kimlik məsələsidir. Romanlardakı başlıca konfliktlərdən biri ölkə daxilində azlıq təşkil edən qruplarla hakim etnos arasındadırsa, digər konflikt ümumbəşəri xarakter daşıyaraq, əfqan və qeyri-əfqan milli kimliyi arasındadır. Xəlid Hüseyni kiçik yaşlarından ölkəsini tərk etsə də, milli identiklik baxımından əfqandır. Eləcə də, onun prototipi hesab edilən Əmir-xan obrazı da ABŞ-a mühacirət edib burada həyat qursa da, milli identiklik baxımından yenə də əfqan olaraq qalır.

Müəllif bütün əsərlərində əfqan kimliyini xatırladır, hiss etdirir və bunun oxuculara çatdırılması üçün çalışır. O, ABŞ-da yaşayıb orada fəaliyyət göstərsə də, Əfqanıstanın zillətli günlərini canlı olaraq yaşamasa da, o bir əfqandır, onun ruhu məhz bu yerlərə mənsubdur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Afghanistan. Wikipedia. <http://en.wikipedia.org/wiki/Afghanistan>
2. Greenwood Press Westport, Connecticut, London, 2009 "The Greenwood Encyclopedia of Asian American Literature", volume 1, A-G
3. Hall, Stuart Cultural Identity and Diaspora.
4. http://www.eng.fju.edu.tw/Literary_Criticism/postcolonism/Hall.html.
5. Khaled Hosseini, author of The Kite Runner, Razeshtha Sethnahis interview, <http://www.newslines.com.pk/newsnov2003/newsbeat4nov.htm>. January 14, 2008.

6. "Kite Runner", Hosseini, 2003.
7. Nina Farlina, NIM 1040226000902, State Islamic University, Israyif Hidayatullahi Faculty, Jakarta 2008.
8. Диссертация «Проблема мультикультурализма и литература США конца XX века», Тлостанова, Мадина Владимировна, ВАК РФ 10.01.05, 2000.

Arzu Hacıyeva

Summary

Phenomenon Khaled Hosseini in the US multicultural literature

Khaled Hosseini is a new face in nascent Afghan-American literature. Since the East caused the interest of the West with catapult of master storyteller Khaled Hosseini, the publishing world has taken notice of this new face, especially in the USA.

The social problems that immigrants experience in society are successfully transferred to the literature by the author. So, national identification, Afghanistan and its history, culture, place and condition among the countries of the world are main problems the author writes about and attracts the attention of millions by making his books bestsellers.

Арзу Гаджиева

Резюме

Феномен Халед Хоссейни в мультикультуральной литературе США

Халед Хоссейни - новое лицо в зарождающейся афгано-американской литературе. Поскольку Запад всегда интересовался миром Востока, новый писатель как представитель Востока привлек особое внимание в мировой литературе, особенно в США. Он автор 4-х книг, каждая из которых является громким голосом правды об Афганистане и людях, лишенных своей родины.

Социальные проблемы, с которыми сталкиваются иммигранты в обществе перевоплощены в литературных героев романов. И так, национальная идентификация, Афганистан и его история, культура, место и состояние среди стран мира, основные проблемы, о которых автор говорит и привлекает внимание миллионов, делая произведения бестселлерами.

Rəyüci: fil.f.d.S.Məmmədova

Redaksiyaya daxil olma: 11.05.2021

Təkrar işlənməyə göndərilmə: 24.05.2021

Çapa qəbul olunma: 28.05.2021